

ТЕМА 10. ВИСНОВОК ЕКСПЕРТА ЯК ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ

- 1. Поняття і значення судової експертизи та висновку експерта.**
- 2. Види судової експертизи та висновків експерта.**
- 3. Зміст висновку експерта.**

1. Поняття і значення судової експертизи та висновку експерта

Відповідно до ст.101 КПК України джерелом доказів є висновок експерта. Висновок експерта - це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи.

Кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок експерта, який ґрунтується на його наукових, технічних або інших спеціальних знаннях.

Звичайно, особами, які володіють спеціальними знаннями у кримінальному судочинстві, виступають спеціалісти та експерти. Однак суб'єктом використання спеціальних знань може бути і слідчий. Під час своєї професійної підготовки він одержує необхідні спеціальні знання в області криміналістичної техніки, судової медицини, судової психології та психіатрії, судової бухгалтерії тощо, щоб використати в майбутній роботі. Без цих знань слідчий не зможе ефективно виконувати свої професійні обов'язки.

Згідно статті 237 КПК України з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів. Стаття 237 ч.7 КПК передбачає, що в необхідних випадках слідчий, прокурор проводить вимірювання, фотографування, звуко і відео запис, складає плани і схеми, виготовляє графічні зображення, виготовляє зліпки.

При провадженні інших слідчих дій слідчий теж використовує свої спеціальні знання. Наприклад, при визначенні завдань спеціалісту, при підготовці і призначенні експертиз відповідно до ч.2 ст. 242 - для встановлення причин смерті, тяжкості тілесних ушкоджень тощо.

Зміст поняття спеціальні знання у КПК України не визначений. Однак слід усвідомити, що правильне розуміння змісту цього поняття є необхідною передумовою ефективного використання положень інститутів судової експертизи та спеціаліста. Уявляється, що при розкритті поняття спеціальних знань необхідно виходити із поняття знань взагалі.

Знання є категорією гносеологічною. Вони є результатом пізнання об'єктивної істини. Це означає, що знання здобуваються в результаті пізнавальної діяльності суб'єкта як продукту пізнання людьми предметів і явищ дійсності, законів природи та суспільства.

Розрізняють два види знань звичайне та наукове. Звичайне знання є історично первісною формою існування і розвитку людського знання. Воно, в основному, обмежено рамками емпіричних спостережень та повсякденних узагальнень. Звичайне знання складається стихійно у всіх сферах щоденної діяльності людини. Джерелами його формування є життєвий досвід і трудова діяльність.

В силу односторонності чи обмеження досвіду, на який опираються звичайні знання, вони можуть суттєво розходитись з науковими уявленнями і поняттями або навіть суперечити їм.

Наукові знання виконують функції, які відрізняються від суспільних функцій звичайного знання. Вони стають доступними людині тільки внаслідок пізнавальної та змінювальної діяльності на рівні теоретичного мислення. Наукові знання спрямовані на проникнення до суті явищ з метою досягнення більш об'єктивної істини. Їх завдання - пояснити та осмислити факти. Саме тому цей вид знань зв'язаний із спеціалізованою

сферою діяльності людини. Проте слід пам'ятати, що звичайне і наукове знання взаємозв'язані між собою. Адже звичайне знання є емпіричною базою для наукового знання, між ними існує процес взаємопроникнення.

Наукові знання передаються в основному за допомогою організованого навчання, однак певну роль тут відіграє і самоосвіта. Сама освіта поділяється на загальну і спеціальну. Завданням загальної освіти є потреба озброїти особу сукупністю систематизованих знань основ наук. В процесі спеціального навчання засвоюється систематизована сукупність знань навиків та вмінь, які необхідні для виконання роботи певної професії та певного рівня кваліфікації. На основі широкого кола знань і вироблених навиків виникають вміння, які виражають той чи інший ступінь майстерності діяльності.

Система спеціальних знань, навиків та вмінь, їх сукупність і якість мають відповідати майбутній спеціальності. Ця система є необхідною передумовою успіху практичної професійної діяльності і проявляється в обґрунтованих і точних діях спеціаліста. Професійна майстерність спирається на моральні та психологічні якості спеціаліста. Тому формування системи спеціальних знань, навиків та вмінь поєднується з процесом формування особистості. Виходячи із загальних положень про поняття знань потрібно відзначити, що в кримінальному процесі використовуються тільки наукові знання. Цілком зрозуміло, що при забезпеченні одержання необхідних при доказуванні нових даних, недостатньо констатувати та описувати факти. Їх слід пояснити, виділити найбільш суттєві, і головне, проникнути в суть явищ оточуючої дійсності. Тому для виконання завдань кримінального судочинства спеціальні знання мають відповідати рівню сучасної науки і техніки.

У зв'язку з викладеним уявляється за доцільне розглянути основні види процесуальної діяльності по використанню спеціальних знань у кримінальному судочинстві. Насамперед це стосується таких суб'єктів кримінального процесу як спеціаліст та експерт.

Згідно ст. 71 КПК спеціалістом є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних знань та навичок.

А в ст. 69 КПК України надається визначення хто такий експерт. Ним є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України "Про судову експертизу" на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

Відповідно до ч.3 ст.101 КПК висновок експерта повинен ґрунтуватися на відомостях, які експерт сприймав безпосередньо або вони стали йому відомі під час дослідження матеріалів, що були надані для проведення дослідження.

Експерт дає висновок від свого імені і несе за нього особисту відповідальність.

Запитання, які ставляться експертові, та його висновок щодо них не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта.

Висновок експерта не може ґрунтуватися на доказах, які визнані або можуть бути визнані судом недопустимими.

Експерт, який дає висновок щодо психічного стану підозрюваного, обвинуваченого, не має права стверджувати у висновку, чи мав підозрюваний, обвинувачений такий психічний стан, який становить елемент кримінального

правопорушення або елемент, що виключає відповідальність за кримінальне правопорушення.

Висновок експерта надається в письмовій формі, але кожна сторона має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку.

Якщо для проведення експертизи залучається кілька експертів, експерти мають право скласти один висновок або окремі висновки. У разі якщо згоди між експертами не було досягнуто, складається декілька висновків експертів (за кількістю точок зору) або один, у якому вступна і дослідницька частини підписуються всіма експертами, а заключна - окремими, під відповідними висновками або згідно з проведеними ними дослідженнями. Висновок передається експертом стороні, за клопотанням якої здійснювалася експертиза.

Висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, яка здійснює провадження, але незгода з висновком експерта повинна бути мотивована у відповідних постанові, ухвалі, вирокі.

Характеризуючи висновок експерта як доказ, необхідно зауважити таке:

- експертиза проводиться за постановою особи, у провадженні якої перебуває справа;
- експертиза проводиться особою, яка має необхідні фахові знання та є компетентною;
- експерт проводить дослідження наданих йому на експертизу об'єктів, однак якщо під час проведення експертизи знайде факти, які мають значення для справи, з приводу яких йому не були поставлені запитання, він вказує на них у своєму висновку;
- експерт проводить дослідження самостійно та несе відповідальність за давання явно неправильного висновку;
- отримані в ході дослідження фактичні дані та сформульовані висновки експерт викладає у спеціальному документі - висновку експерта, який має значення самостійного доказу;
- доказове значення у висновку експерта мають як отримані в ході дослідження фактичні дані, так і зроблені експертом висновки;
- у підсумковому документі - висновку експерта - не тільки викладаються встановлені фактичні дані та висновки експерта за досліджуваними питаннями, а й описуються технічні прийоми, наукові методи та послідовність дослідження, що слугує доказовою основою достовірності отриманих експертом результатів.

2. Види судової експертизи та висновків експерта

У рамках кримінального провадження можуть призначатися та здійснюватися такі основні види (підвиди) експертизи:

Криміналістична: почеркознавча та авторознавча; технічна експертиза документів; балістична; трасологічна (крім досліджень слідів пошкодження одягу, пов'язаних з одночасним спричиненням тілесних ушкоджень, які проводяться в бюро судово-медичної експертизи); фототехнічна, портретна; експертиза голограм; відео-, звукозапису; вибухотехнічна; матеріалів, речовин та виробів (лакофарбових матеріалів і покриттів; полімерних матеріалів; волокнистих матеріалів; нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів; скла, кераміки; наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; спиртовмісних сумішей; ґрунтів; металів і сплавів; наявності шкідливих речовин у навколишньому середовищі; речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин; харчових продуктів; сильнодіючих і отруйних речовин); біологічна.

Інженерно – технічна: інженерно-транспортна (автотехнічна, транспортно-трасологічна, залізнично-транспортна); дорожньо-технічна; будівельно-технічна (оціночно-будівельна); земельно-технічна (оціночно-земельна); пожежно-технічна; безпеки життєдіяльності; гірничотехнічна; інженерно-екологічна; електротехнічна; комп'ютерно-технічна; телекомунікаційна.

Економічна: бухгалтерського та податкового обліку; фінансово-господарської діяльності; фінансово-кредитних операцій.

Товарознавча: машин, обладнання, сировини та товарів народного споживання; автотоварознавча; транспортно-товарознавча.

Експертиза у сфері інтелектуальної власності: літературних та художніх творів; фонограм, відеограм, програм (передач) організації мовлення; винаходів і корисних моделей; промислових зразків; сортів рослин і порід тварин; комерційних (фірмових) найменувань, торговельних марок (знаків для товарів і послуг), географічних зазначень; топографій інтегральних мікросхем; комерційної таємниці (ноу-хау) і раціоналізаторських пропозицій; економічна у сфері інтелектуальної власності.

Судово - медична. Судово - психіатрична.

Судово - бухгалтерська. Біологічна. Психологічна. Ґрунтознавча. Судово - хімічна. Ботанічна. Мистецтвознавча. Фармацевтична.

Зоотехнічна. Екологічна.

З метою більш повного задоволення потреб слідчої та судової практики слідчим може бути визнано проведення інших видів експертизи (серед яких може бути археологічна) або спеціальних криміналістичних експертиз: волосся людини і тварин; продуктів харчування; судово-медична імунологія; судово-медична цитологія; судово-медична молекулярна біологія; одорологія; судово-бухгалтерська експертиза; мінералознавча експертиза й інші експертні дослідження.

Відносно новими видами експертиз є мистецтвознавча, медико-криміналістична, хіміко-фармацевтична та деякі інші види експертиз.

Мистецтвознавча експертиза. Об'єктами мистецтвознавчої експертизи можуть бути предмети антикваріату, картини, ікони, музейні цінності, ювелірні художні вироби з дорогоцінних металів і каменю чи інші жіночі прикраси, рисунки, рукописи, гобелени, кінопродукція чи відеофільми, скульптурні твори чи архітектурні проекти. В кримінальному процесі вони стають предметами експертних досліджень у зв'язку зі злочинами, найчастіше крадіжками, контрабандою, шахрайством.

Принципову задачу ідентифікації слідів крові та зразків для порівняльного дослідження, взятих у конкретної особи, дозволяє вирішити використання розробленого останніми роками методу генотипоскопії (ДНК-дактилоскопії). Метод ґрунтується на аналізі нової категорії генетичних маркерів – поліформних ділянок дезоксирибонуклеїнової кислоти (ДНК), що характеризуються, як з'ясувалося, достатньою індивідуальністю. Індивідуальні «відбитки» ДНК проявляються за допомогою різних зондів.

Висновок експерта – це процесуальний документ, в якому викладаються підстави проведення експертизи, методологія, хід та результати експертного дослідження.

Доказове значення у висновку експерта можуть мати: а) відомості про конкретні факти, фактичні дані, встановлені в ході експертного дослідження; б) висновки експерта, зроблені на основі проведеного з використанням спеціальних знань дослідження відповідних об'єктів і аналізу отриманих фактичних даних; в) відомості про методологію дослідження, які дають змогу перевірити і підтвердити чи спростувати висновки експерта.

Експертиза може бути також повторною, додатковою, комісійною та комплексною.

Повторна експертиза призначається, якщо слушність і обґрунтованість висновків експерта викликає сумнів в силу суперечливості фактичним обставинам справи або була проведена з порушенням кримінально-процесуального закону, що впливає на допустимість експертного висновку як доказу. Проведення повторної експертизи доручається іншому експерту або іншим експертам.

Додаткова експертиза призначається, якщо висновки експерта не викликають сумнів, але експерт досліджував не всі зразки або обставини, що мають значення для вирішення поставлених питань, не дав вичерпних відповідей на всі поставлені питання або не мав можливості вирішити окремі з них через те, що для провадження дослідження йому не було надано необхідні дані. Ця експертиза може доручатися тому самому або іншому експертові.

Для призначення додаткової експертизи варто зазначити, у чому саме полягає неясність або неповнота висновку основної експертизи або які обставини зумовили розширення експертного завдання.

Комісійна експертиза – це експертиза, проведена декількома експертами одного фаху. Звичайно, провадження експертизи доручають декільком експертам у випадку її особливої складності або повторності призначення. Комісійна експертиза проводиться спеціалістами однієї галузі знань. Організацію роботи комісії забезпечує головний експерт. Якщо експерти доходять загального висновку, висновок підписується всіма, а у разі розбіжностей кожний із них дає висновок окремо.

Комплексна експертиза – це експертиза, у провадженні якої беруть участь декілька експертів різних за фахом або одного вузькофахового напрямку.

Комплексна експертиза призначається, якщо виникає необхідність у вирішенні достатньо складних питань, що стосуються різноманітних галузей знань, або якщо існують різні точки зору з будь-якого питання. Експерти складають висновок, у якому відбиваються хід і результати досліджень, указується, які дослідження провів кожний із них. Загальний висновок підписується експертами, що брали участь у спільній оцінці результатів дослідження і схильні до єдиної думки. Якщо експерти не дійшли загальної думки, вони формулюють самостійні висновки в загальному висновку.

Якщо в результаті оцінки висновку експерта слідчий дійде висновку, що він є неповним або недостатньо зрозумілим, і якщо під час допиту експерта не було можливості усунути незрозумілість, тоді слідчий має призначити додаткову експертизу. В разі визнання висновку експерта суперечним матеріалам справи, необґрунтованим або сумнівним щодо його правильності слідчий може призначити повторну експертизу.

Висновки експерта класифікуються:

- 1) залежно від повноти відповідей на поставлені слідчим або судом запитання на: повні (вичерпні) і часткові (невичерпні);
- 2) за якістю зв'язування на: позитивні або негативні;
- 3) за ступенем підтвердження на: категоричні і ймовірні (діагностичні).

Висновки експерта можуть бути і такими, що вказують на неможливість вирішення питання. Якщо експерт дає ймовірний висновок або висновок про неможливість вирішення питання, то в дослідницькій частині він зобов'язаний викласти причини, з яких не виявилось можливим вирішити питання в категоричній формі або довелося відмовитися від вирішення питання.

3. Зміст висновку експерта

Згідно з вимогами ст.102 КПК України, у висновку експерта повинно бути зазначено:

1) коли, де, ким (прізвище, ім'я, по батькові, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта) та на якій підставі була проведена експертиза;

2) місце і час проведення експертизи;

3) хто був присутній при проведенні експертизи;

4) перелік питань, що були поставлені експертові;

5) опис отриманих експертом матеріалів та які матеріали були використані експертом;

6) докладний опис проведених досліджень, у тому числі методи, застосовані у дослідженні, отримані результати та їх експертна оцінка;

7) обґрунтовані відповіді на кожне поставлене питання.

У висновку експерта обов'язково повинно бути зазначено, що його попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

Якщо при проведенні експертизи будуть виявлені відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких не ставилися питання, експерт має право зазначити про них у своєму висновку. Висновок підписується експертом.

Висновки експерта формулюються на основі всебічного аналізу і синтезу результатів дослідження. Вони повинні давати відповіді на всі поставлені питання. Висновок має бути викладений зрозумілою мовою, що не припускає різноманітних тлумачень. Висновки повинні випливати з проведеного дослідження, не бути логічно суперечливими і бути такими, які можна перевірити.

Висновок експерта не має переваг над іншими доказами. Безумовно, вони мають велике значення для справи. До їх переваг належить та обставина, що висновки експерта обґрунтовані дослідженнями, проведеними із застосуванням сучасних і достатньо апробованих наукових, технічних або інших спеціальних знань.

Але це не може бути підставою для надання йому особливої доказової сили, некритичного ставлення до нього.

Висновок експерта для особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора і суду не є обов'язковим, але незгода з ним повинна бути мотивована у відповідних постанові, ухвалі, вирокі.